

2. Дети социального риска и их воспитание / Под науч. ред. Л. М. Шипицыной. – СПб.: Речь, 2003.
3. Мудрик А. В. Социализация человека: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / А. В. Мудрик. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Издательский центр "Академия", 2006.
4. Налчаджян А. А. Социально-психическая адаптация личности (формы, механизмы и стратегии) / А. А. Налчаджян. – Ереван: Издательство АН Армянской ССР, 1988.

1. Vlasova O. I. Pedagogical psychology: Textbook / O. I. Vlasova. – K.: Lybid, 2005.
2. Children of social risk group and their education / L. M. Shipitsyna (sc. ed.). – SPb.: Rech, 2003.
3. Mudryk A. V. Socialization of man / A. V. Mudryk. – Moscow: Publishing Center "Academy", 2006.
4. Nalchadjyan A. Socio-psychological adaptation of identity (forms, tools and strategies) / A. A. Nalchadjyan. – Yerevan: Armenian SSR Publishing House, 1988.

Надійшла до редколегії 15.09.14

С. Больман, студент
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев
К. Шкурпат
Таллинский технологический университет, Таллинн

МЕТОДИКА ИЗМЕРЕНИЯ УРОВНЯ СОЦИАЛИЗАЦИИ ДЕТЕЙ-СИРОТ

Статья посвящена проблеме нарушения процесса социализации детей-сирот. Авторы раскрывают особенности конструкции, валидности и адаптации разработанного ими опросника, который предназначен для диагностики уровня социализации детей-сирот.
Ключевые слова: социализация, уровень социализации, дети-сироты.

S. Bolman, student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv
K. Shkurpat
Tallinn Technological University, Tallinn

SOCIALIZATION OF ORPHANS. FEATURES AND ASSESSMENT METHODS

The article deals with violations of the process of socialization of orphans. The authors reveal design features, validity and adaptation of developed by them questionnaire, which is designed to diagnose the level of socialization of orphans.
Key words: socialization, level of socialization, orphans.

УДК 159.923.2

В. Васютинський, д-р психол. наук, проф.
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, Київ

БІДНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ЦІННІСНО-ОРІЄНТАЦІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИ: МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ

За результатами аналізу методичних підходів до вивчення бідності зроблено висновок про важливість визначення критеріїв суб'єктивної бідності. За найбільш ефективні методи дослідження визнано психосемантичні методи, контент-аналіз, інтерв'ю, кейс-стаді, масове опитування, експертну оцінку, особистісні питальники.
Ключові слова: критерії бідності, ціннісні орієнтації, самооцінка, уявлення, порівняння.

Бідність як соціально-психологічна проблема лише віднедавна привертає увагу українських психологів. Набагато більшими доробками в цьому напрямі можуть похвалитися соціологи, особливо російські [2; 7; 10; 12; 19; 20; 24]. Психологічне вивчення бідності пов'язане з проблемами ціннісно-орієнтаційного самовизначення особи під впливом соціального оточення.

Аналіз методичних підходів до соціально-психологічного дослідження бідності в процесі ціннісно-орієнтаційного самовизначення здійснювано за двома напрямками. Перший стосувався того, як ціннісні орієнтації вивчають у межах проблематики бідності і багатства. Другий полягав у вивченні спеціальних методів соціально-психологічних та соціологічних досліджень. Установлено, що ціннісні орієнтації досліджують як безпосередньо, так і у формі їхніх аналогій – світоглядних ідеалів, життєвих постав тощо.

У переважній більшості досліджень велику увагу приділено питанню про критерії бідності. Найбільш явно простежуються дві шкали. Перша – об'єктивніша – це рівень доходу або прибутку на одного члена сім'ї, друга – суб'єктивніша – результат порівняння респондентом себе з іншими людьми на предмет того, бідніший чи багатший він за них.

Н. Сичова виділила п'ять груп методів вимірювання бідності. Нормативні методи визначають норми мінімального споживання. Статистичні методи ґрунтуються на встановленні частки нижньої групи громадян за шкалою розподілу населення за доходами. Стратифікаційні методи констатують нездатність бідних самостійно себе забезпечити. Евристичні (суб'єктивні) методи вивчають громадську думку або думку окремого респондента. Еко-

номічні (якісні) методи відображають можливість держави матеріально підтримувати бідних. Вивчення власне ціннісних орієнтацій бідних здійснюється лише евристичними (суб'єктивними) методами, які є найбільш і насамперед психологічними. За основний критерій бідності Сичова визнає рівень доходів на одну особу, проте підкреслює значення відносної депривації як позбавлення здатності до повноцінного соціального життя [19].

Натомість А. Бова говорить про брак чітких критеріїв меж бідності, а водночас намагається визначити рівень реальних доходів через запитання про загальний дохід сім'ї минулого місяця [2]. Н. Тихонова пропонує ознаки для пошуку респондентів, які можуть належати до нижчого класу (некваліфікована фізична здатність до праці; освіта, не вища за середню спеціальну; низький рівень життя) або андеркласу (незадовільні житлові умови; низький рівень шлюбною і високий рівень конфліктності в сім'ях; висока частка різноробочих; тривале безробіття) [22].

У дослідженні Ю. Каїри методом кластерного аналізу було виділено три групи безробітних: "традиціоналісти" (низький ступінь соціального відчуження, активна життєва позиція, висока самооцінка лідерських рис, спрямованість на найближче соціальне оточення, домінування сімейних цінностей, середній соціальний статус); "відчуженці" (найвищий ступінь соціального відчуження, пасивна життєва позиція, низька самооцінка лідерських рис, невдачі в сімейному житті, низький соціальний статус); "активісти" (середній ступінь соціального відчуження, активна життєва позиція, висока самооцінка лідерських рис, високий соціальний статус) [7].

Група польських дослідників виділила три типи рен-тної поведінки: активну (висока самооцінка, інтерналь-

ність, досить висока задоволеність із життя, нарцисизм, готовність захищати власні інтереси); пасивну (очікування щодо держави та інших осіб, пасивність, безпідставні вимоги, негативне ставлення до соціальних інституцій, низька самооцінка, екстернальність, низька задоволеність із життя); компенсаторну (концентрація на зазначених кривдах, прагнення компенсації і відплати, мстивість, низька міжособова довіра, негативна оцінка балансу соціального обміну) [25].

Білоруська дослідниця О. Александрова відбирала для опитування жінок, які потрапляють у категорію бідних, за такими критеріями: постійне місце роботи з низькою зарплатнею, актуальне погіршення ситуації, погане матеріальне становище. За результатами опитування визначено такі ознаки бідності: погане харчування, трата всіх грошей на їжу, брак грошей на ліки та медичне обслуговування, одяг і взуття, засоби гігієни, нові меблі, ремонт і опалення, відпочинок і дозвілля тощо [1].

У вивченні ціннісних орієнтацій найбільше привертають увагу *психосемантичні* методи, серед яких домінує семантичний диференціал. Як приклад можна навести дослідження А. Журавльовим і Т. Дробишевою уявлень молодших школярів про бідність і багатство, у якому семантичний диференціал використано для оцінки казкових персонажів і реальних осіб. Ціннісні орієнтації пов'язуються з уявленнями про себе як суб'єкта економічних відносин [4]. У дослідженні розуміння змісту справедливості О. Гулевич пропонувала 7-бальну психосемантичну шкалу для оцінки зв'язку 25 слів зі словом "справедливість", а також 5-бальну шкалу згоди/незгоди з 23 твердженнями методики Дж. Колкітта, призначеної для оцінки справедливості організаційних рішень [3, с. 132–144].

Дуже продуктивним є метод *контент-аналізу*, який має широке застосування, особливо для аналізу преси. Контент-аналіз використано в уже згаданому дослідженні уявлень молодших школярів про бідних і багатих А. Журавльова і Т. Дробишевої [4]. О. Гулевич застосувала контент-аналіз для поділу на групи отриманих від респондентів асоціативних зв'язків слова "справедливість" [3, с. 128–132]. Матеріалом для аналізу Є. Понамарьовою концепту бідності в англійській і російській лінгвокультурах стали дані суцільної вибірки з 13 монолінгвальних і 5 білінгвальних словників англійської і російської мов, збірок англійських і російських прислів'їв і приказок, афоризмів, художніх та публіцистичних творів, сучасні публіцистичні тексти тощо [15]. За допомогою контент-аналізу аналізують і твори та есе, як, наприклад, в історико-соціологічному дослідженні Г. Солодової [18].

У дискурсивній психології поширеним є якісний метод *кейс-стаді*. Щоправда, він надто трудомісткий, а його дані погано піддаються формалізації, через що важко виводити тенденції і закономірності. С. Ярошенко описує розгорнуте монографічне дослідження (extended case method), особливостями якого є: взаємодія з об'єктом дослідження; інтерпретація значень слів і поведінки; урахування мінливості і контекстуальної соціальної реальності; пояснення на основі не лише фактів, а й реконструкції старих теорій [24].

Надзвичайно популярним серед дослідників, особливо в соціології, залишається *опитування*. Прикладами застосування цього методу є дослідження Л. Куришовою стилю споживання бідних у сучасному російському суспільстві [10], А. Рикун та ін. – локальних особливостей бідності [16], В. Тапіліною – уявлень міського і сільського населення про причини бідності і багатства [20]. К. Муздибаєв вивчав переживання бідності як соціальної невдачі: опитано 700 осіб – пред-

ставників семи соціальних груп з урахуванням віку і статі [14]. Широкомасштабне дослідження "Малозабезпечені в Росії: Хто вони? Як живуть? До чого прагнуть" Інститут соціології РАН проводив у 2008 р. на загальноросійській репрезентативній вибірці із 1750 осіб. Опитано представників 11 соціальних груп населення [12].

У багатьох дослідженнях використовують *вторинний аналіз* даних опитувань. А. Салміна, вивчаючи запити росіян на соціальну підтримку, спиралася на дані Європейського соціального дослідження та загальноросійських опитувань [17]. Для диференціації сільських сімей із метою вивчення їхнього способу життя та рівня захворюваності дітей Д. Лебедев використав наявні дані аналізу бідності в сільських сім'ях та розробив анкету для опитування батьків [11].

Ефективним методом вивчення бідності та ціннісних орієнтацій є *інтерв'ю* – стандартизоване і напівстандартизоване, глибинне або поглиблене тощо. За допомогою інтерв'ю, як правило, можна отримати багато емоційно забарвлених оцінок, але часто-густо бракує узагальнювальної статистики. Л. Куришова використала стандартизоване інтерв'ю для вивчення стилю споживання бідних [10]. В. Тапіліна застосувала формалізоване інтерв'ю для з'ясування змісту уявлень міських жителів про бідність і багатство [20]. Поглиблені інтерв'ю з жінками, які належать до категорії бідних, проводила О. Александрова [1]. А. Рикун та ін. застосували напівформалізовані інтерв'ю з елементами нарративу для дослідження бідності в Томській області [16]. За допомогою структурованого і неструктурованого інтерв'ю Г. Солодова виявляла соціально-економічні уявлення російської молоді [18]. А. Салміна використала інтерв'ю, досліджуючи запити на соціальну підтримку [17].

Відносно рідко використовують метод *експертних оцінок*. Один із небагатьох випадків – дослідження А. Рикун та ін. бідності в Томській області, де застосовано, зокрема, експертні інтерв'ю [16].

Дуже бракує прикладів *експериментального* вивчення бідності.

Поряд із самими методами дослідження бідності та ціннісних орієнтацій постає проблема критеріїв: про що треба запитувати респондентів?

Найбільш очевидним джерелом інформації виявляється *самооцінка*, що різною мірою має місце майже в усіх дослідженнях. Яскравим зразком опори на самооцінку є дослідження категорії "бідність", проведене В. Ішмуратовою, яка описала зміст "суб'єктивної бідності" на основі опитування думки самих людей. До основних критеріїв бідності, поряд із середньодушовим доходом, належить суб'єктивне зарахування себе до категорії бідних [6].

Продуктивним прийомом виявилася фіксація *уявлень* респондентів про себе на тлі бідності і багатства. Рівень бідності В. Сичова пропонує вимірювати на основі суб'єктивних оцінок респондентів [19]. Н. Тихонова пише про значення суб'єктивних оцінок найбільш значущих форм депривації, майнової забезпеченості, нерухомості, якості житлових умов, заощаджень, можливості використання платних послуг, дозвільних можливостей [21].

Згідно з даними І. Корокошка, економічна свідомість осіб із різними життєвими поставами проявляється в уявленні про себе як суб'єкта економічної діяльності, соціальних поставах на різні форми економічної поведінки, уявленні про матеріальний добробут, багатство і бідність, ставленні до багатих і бідних, ставленні до грошей, готовності до економічної конкуренції [8].

Зіставляючи доходи і рівень домагань респондентів, А. Бова запитував їх про те, скільки грошей на місяць їм потрібно, аби вести нормальне життя. Залежно від отриманих відповідей він поділив респондентів на чо-

тири типи: мало отримують і мало бажають; мало отримують і багато бажають; багато отримують і мало бажають; багато отримують і багато бажають [2].

Цікавим є дослідження В. Хащенком психологічних детермінант формування економічної ідентичності особи, яку він подає у вигляді точки на безперервній шкалі добробуту, заданій полюсами бідності і багатства. Шкала має виражену суб'єктивну природу, позаяк ґрунтується на особистих уявленнях людини. Така біполярна оцінка служить способом установаження ступеня подібності індивіда до рис тих груп власників, уявлення про яких становлять його суб'єктивну модель добробуту людини. Порівняння себе з групами багатих і бідних людей на основі індивідуальної суб'єктивної шкали дослідник розглядає як провідний механізм економічної ідентифікації особи. Виявлення суб'єктивної моделі економічної ідентичності особи містило аналіз економіко-психологічного статусу, вивчення ролі економічних уявлень про багатство і бідність у поставанні економічної ідентичності, аналіз соціально-психологічних критеріїв економічної самоідентичності. За методіку дослідження правила програма стандартизованого опитування із спеціально розробленою сукупністю методичних прийомів шкалювання і рангування. Опитування здійснювалося методом персонального формалізованого інтерв'ю. Суб'єктивними детермінантами усвідомлення своєї належності до групи власників було ставлення до власності, до себе, до умов життя [23].

Наступний методичний прийом полягає в усілякого роду порівняннях – різних соціальних груп, бідних і багатих, уявлень про бідність і багатство, мешканців міст і сіл, порівняння між країнами, у часі тощо. Як приклади таких досліджень можна навести матеріали А. Бови про особливості фінансових домагань жителів України, Польщі, Угорщини та Грузії [2], історико-соціологічне зіставлення соціально-економічних уявлень Г. Солодової [18].

Велика традиція досліджень спирається на застосування *особистісних питальників*, за допомогою яких найчастіше фіксують показники задоволеності з життя, соціального самопочуття, психологічного комфорту, оптимізму, соціальної активності, локусу контролю, егоїзму–альтруїзму, індивідуалізму–колективізму, емпатії. Вадю є брак питальників щодо бідності.

У дослідженні В. Звоновського і М. Мацкевич опитано 34,5 тис. респондентів у 69 регіонах РФ. Ставили, зокрема, запитання "Від чого більшою мірою залежить власне матеріальне становище?". Отримано розподіл респондентів на дві позиції: "екстерналів" (від не залежних від особи обставин) та "інтерналів" (від неї самої) [5]. Низку особистісних методик для вивчення економічного статусу, готовності до соціальної активності, задоволеності з різних сфер життя та напрямів життєдіяльності використали І. Корокошко [8], Р. Кузіна [9], А. Моїсєєв [13]. Основні змінні в дослідженні переживання бідності як соціальної невдачі К. Муздыбаєв вивчав за допомогою спеціальних шкал та особистісних тестів [14]. Зв'язок між цінностями і типами рентної поведінки дослідили польські психологи, опитавши за допомогою інтернет-анкети 1900 осіб різного віку, статі, місця проживання, освіти. Вони пропонували респондентам Питальник цінностей С. Шварца та власний Питальник рентної поведінки [25].

На підставі проведеного аналізу зроблено *висновки* про те, що в основу розробки методичного інструментарію соціально-психологічного дослідження бідності в процесі ціннісно-орієнтаційного самовизначення особи має бути покладено принципи визнання суб'єктивної вагомості ціннісних орієнтацій як причини поширення

бідності, утривалення негативних цінностей у стилі життя проблемних середовищ. Показано значення суб'єктивних методів вимірювання бідності, що ґрунтуються на самооцінці та аналізі уявлень про себе і на всіляких порівняннях (з іншими, з уявленнями про бідність і багатство, між соціальними групами тощо). З'ясовано, що найбільш ефективними психологічними методами вивчення бідності є: психосемантичні методи (семантичний диференціал та ін.), контент-аналіз, інтерв'ю (стандартизоване, напівстандартизоване, глибинне), метод конкретних ситуацій (кейс-стаді), масове опитування, експертна оцінка, особистісні питальники (насамперед за показниками задоволеності з життя, соціального самопочуття, психологічного комфорту, оптимізму, соціальної активності, локусу контролю, егоїзму–альтруїзму, індивідуалізму–колективізму, емпатії).

Список використаних джерел

1. Александрова А. Б. Восприятие бедности женщинами республики Беларусь и стратегии преодоления бедности [Електронний ресурс]: аналитич. доклад / А. Б. Александрова. – Минск, 2001. – Режим доступу: <http://www.owl.ru/content/library/books/p1862.shtml>.
2. Бова А. Доходи і домагання: порівняльне дослідження у чотирьох європейських країнах / А. Бова // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2009. – № 1. – С. 158–168.
3. Гулевич О. А. Социальная психология справедливости / О. А. Гулевич. – М.: Изд-во ИПРАН, 2011.
4. Журавлев А. Л. Представления младших школьников о бедных и богатых: методология исследования / А. Л. Журавлев, Т. В. Дробышева // Вестник практической психологии образования. – 2009. – № 2(19). – С. 33–38.
5. Звоновский В. Б. Локализация ответственности как фактор социального поведения / В. Б. Звоновский, М. Г. Мацкевич // Социс. – 2009. – № 3. – С. 45–57.
6. Ишмуратова В. Г. Содержание категории "бедность" в новейшей истории России [Електронний ресурс] / В. Г. Ишмуратова // Проблемы современной экономики. – 2010. – № 4(36). – Режим доступу: <http://www.m-economy.ru/art.php?ArtId=3341>.
7. Каира Ю. В. Влияние субкультуры бедности на систему социальной ответственности безработных в современной России / Ю. В. Каира // Бюллетень региональных социологических исследований. – 2011. – № 6 (10). – С. 18–39.
8. Корокошко И. О. Особенности экономического сознания у лиц с разными жизненными ориентациями: автореф. дис. ... канд. психол. наук / И. О. Корокошко. – Саратов, 2011.
9. Кузина Р. З. Сравнительная социально-психологическая характеристика представителей "бедные" и "богатые" как социальных групп в условиях трансформации общества: автореф. дис. ... канд. психол. наук / Р. З. Кузина. – Ярославль, 2007.
10. Курышова Л. Н. Стиль потребления бедных в современном российском обществе: автореф. дис. ... канд. социол. наук / Л. Н. Курышова. – Саранск, 2009.
11. Лебедев Д. Ю. Образ жизни бедных сельских семей и заболеваемость их детей [Електронний ресурс] / Д. Ю. Лебедев // Социальные аспекты здоровья населения. – Вып. 17. – Режим доступу: <http://vestnik.mednet.ru/content/view/266/30/lang.ru/>.
12. Малообеспеченные в России: Кто они? Как живут? К чему стремятся? [Електронний ресурс]: Аналитич. доклад Ин-та социол. РАН / М., 2008. – Режим доступу: http://www.isras.ru/analytical_report_needy.html
13. Моисеев А. С. Психологические типы социального самоопределения российского среднего класса (на выборке московского региона): автореф. дис. ... канд. психол. наук / А. С. Моисеев. – Москва, 2011.
14. Муздыбаев К. Переживание бедности как социальной неудачи: атрибуция ответственности, стратегии совладания и индикаторы депривации [Електронний ресурс] / К. Муздыбаев. – Режим доступу: <http://www.nir.ru/sj/sj1-01muz.html>.
15. Понамарева Е. Ю. Концепт бедность в диахроническом пространстве английской и русской лингвокультур национального периода: автореф. дис. ... канд. филол. наук / Е. Ю. Понамарева. – Пятигорск, 2010.
16. Рыкун А. Ю. Опыт исследования бедности в Томской области и перспективы локального изучения бедности / А. Ю. Рыкун, А. М. Южанинов, О. О. Мельникова // Вестн. Томск. госуд. ун-та. Филология. Социология. Политология. – 2009. – № 1(5). – С. 9–42.
17. Салмина А. А. Запросы россиян к государству на сокращение социального неравенства и социальную поддержку: факторы формирования и межстрановые сравнения: автореф. дис. ... канд. социол. наук / А. А. Салмина. – Москва, 2011.
18. Солодова Г. С. Социокультурная детерминированность социально-экономических представлений современной российской молодежи: автореф. дис. ... докт. социол. наук / Г. С. Солодова. – Новосибирск, 2006.
19. Сычева В. С. Бедность и ее измерение / В. С. Сычева // Социология: методология, методы и математическое моделирование. – 2001. – № 14. – С. 176–188.
20. Тапилина В. С. Представления о причинах бедности и богатства / В. С. Тапилина // Социс. – 1997. – № 3. – С. 124–130.

21. Тихонова Н. Е. Малообеспеченные в современной России: специфика уровня и образа жизни / Н. Е. Тихонова // Социс. – 2009. – № 10. – С. 29–40.
22. Тихонова Н. Е. Низший класс в социальной структуре российской обществу / Н. Е. Тихонова // Социс. – 2011. – № 5. – С. 24–35.
23. Хащенко В. А. Экономическая идентичность личности: психологические детерминанты формирования / В. А. Хащенко // Психол. журн. – 2004. – Т. 25. – № 5. – С. 32–49.
24. Ярошенко С. "Новая бедность" в России после социализма / С. Ярошенко // Laboratorium. – 2010. – № 2. – С. 221–251.
25. Żemojtel-Piotrowska M. Postawy roszczenia i system wartości w ujęciu Shaloma Schwartz / M. Żemojtel-Piotrowska, T. Baran, J. Piotrowski // Psychologia Społeczna. – 2011. – Т. 6. – № 2(17). – С. 146–158.
1. Alexandrov A. B. Perception of poverty women of Belarus and poverty reduction strategy [e-resource] : the analytic. report / A. B. Aleksandrov. – Minsk, 2001. – Mode of access : <http://www.owl.ru/content/library/books/p1862.shtml>
2. Bova A. Revenues and harassment: a comparative study in four European countries / A. Bova // Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing. – 2009. – № 1. – P. 158-168.
3. Gulevitch O. A. Social psychology of justice / O. A. Gulevitch. – Moscow : Publishing House of the ISS, 2011.
4. Zhuravlev A. L. Performances younger students about the poor and the rich: research methodology / A. L. Zhuravlev, T. Drobysheva // Journal prakticheskoy psichologii obrazovaniya. – 2009. – № 2(19). – P. 33-38.
5. Zvonovsky V. B. Localization of responsibility as a factor in social behavior / V. B. Zvonovsky, M. G. Mackiewicz // Sotsis. – 2009. – № 3. – P. 45-57.
6. Ishmuratova V. G. Content category "poverty" in the modern history of Russia [e-resource] / V. G. Ishmuratova // Problemy sovremennoy ekonomiki. – 2010. – № 4(36). – Mode of access : <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3341>
7. Caira V. Effect of poverty subculture on the unemployed's social responsibility system in modern Russia / V. Caira // Bulletin regionalnikh sotsiologicheskikh issledovaniy. – 2011. – № 6(10). – P. 18-39.
8. Korokoshko I. O. Features of economic consciousness in individuals with different life orientations: Abstract of PhD thesis in Psychology / I. O. Korokoshko. – Saratov, 2011.
9. Cousin R. Z. Comparative socio-psychological characteristics of representatives of the "poor" and "rich" as social groups in the transformation of society: Abstract of PhD thesis in Psychology / R. Z. Cousin. – Yaroslavl, 2007.
10. Kuryshova L. N. Style consumption of the poor in contemporary Russian society: Abstract of PhD thesis in Sociology / L. N. Kuryshova. – Saransk, 2009.
11. Lebedev D. Yu. Lifestyle poor rural families and the incidence of their children [e-resource] / D. Yu. Lebedev // Socialniy aspekt y zdorov'ya naseleniya. – Issue. 17. – Mode of access : <http://vestnik.mednet.ru/content/view/266/30/lang,ru/>
12. Needy in Russia: Who are they? How do they live? To aspire to? [e-resource] : Analytic report of Institute of sociology RAS / Moscow, 2008. – Mode of access : http://www.isras.ru/analytical_report_needy.html
13. Moiseyev A. S. Psychological types of social self-determination of the Russian middle class (on a sample of the Moscow region) : Abstract of PhD thesis in Psychology / A. S. Moiseyev. – Moscow, 2011.
14. Muzdybaev K. Experience of poverty as a social failure: the attribution of responsibility, coping strategies, and indicators of deprivation [e-resource] / K. Muzdybaev. – Mode of access : <http://www.nir.ru/sj/sj1-01muz.html>
15. Ponamareva E. Y. Concept poverty in diachronic English and Russian space linguocultures national period : Abstract of PhD thesis in Philology / E. Y. Ponamareva. – Pyatigorsk, 2010.
16. Rykun A. Yu. Experience poverty studies in the Tomsk region and the prospects for the local study of poverty / A. Yu. Rykun, A. M. Southerner, O. O. Melnikova // Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Philosophy. Sociology. Politics. – 2009. – № 1(5). – P. 9-42.
17. Salmin A. A. Russians Requests the State to reduce social inequalities and social support: factors of formation and cross-country comparisons : Abstract of PhD thesis in Sociology / A. A. Salmin. – Moscow, 2011.
18. Solodova G. S. Sociocultural determinate of socio-economic performances of modern Russian youth: Abstract of DrSc thesis in Sociology / G. S. Solodova. – Novosibirsk, 2006.
19. Sychev V. S. Poverty and its measurement / V. S. Sychev // Sociology: methodology, methods and mathematical modeling. – 2001. – № 14. – P. 176-188.
20. Tapilina V. S. Ideas about the causes of poverty and wealth / V. S. Tapilina // Sotsis. – 1997. – № 3. – P. 124-130.
21. Tikhonov N. E. Needy in modern Russia: the level of specificity and lifestyle / N. E. Tikhonov // Sotsis. – 2009. – № 10. – P. 29-40.
22. Tikhonov N. E. Lower class in the social structure of Russian society / N. E. Tikhonov // Sotsis. – 2011. – № 5. – P. 24-35.
23. Khashchenko V. A. Economic personal identity: psychological determinants of formation / V. A. Khashchenko // Psikhologicheskij journal. – 2004. – Т. 25. – № 5. – P. 32-49.
24. Yaroshenko S. "New Poverty" in Russia after socialism / S. Yaroshenko // Laboratorium. – 2010. – № 2. – P. 221-251.
25. Żemojtel-Piotrowska M. Postawy roszczenia i system wartości w ujęciu Shaloma Schwartz / M. Żemojtel-Piotrowska, T. Baran, J. Piotrowski // Psychologia Społeczna. – 2011. – Т. 6. – № 2(17). – С. 146-158.

Надійшла до редакції 23.02.14

В. Васютинский, д-р психол. наук, проф.

Институт социальной и политической психологии НАПН Украины, Киев

БЕДНОСТЬ В КОНТЕКСТЕ ЦЕННОСТНО-ОРИЕНТАЦИОННОГО САМООПРЕДЕЛЕНИЯ ЛИЧНОСТИ: МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ

По результатам анализа методологических подходов к изучению бедности сделан вывод о важности определения критериев субъективной бедности. В качестве наиболее эффективных методов исследования признаны психосемантические методы, контент-анализ, интервью, кейс-стади, массовый опрос, экспертная оценка, личностные опросники.

Ключевые слова: критерии бедности, ценностные ориентации, самооценка, представления, сравнение.

V. Vasyutynsky, Dr.Sc., Prof.

Institute of Social and Political Psychology NAPS of Ukraine, Kyiv

POVERTY IN THE CONTEXT OF VALUE-ORIENTATION SELF-FACIAL: METHODOLOGICAL APPROACHES

According to the results of analyzing the methodological approaches to a study of poverty, a conclusion about importance of determination of subjective poverty criteria was done. As the most effective research methods the psycho-semantic ones, content-analysis, interview, case-study, mass questioning, expert evaluation, and personality questionnaires were considered.

Key words: criteria of poverty, value orientations, self-estimation, conceptions, comparison.

УДК 159.928.23:316.614

О. Власова, д-р психол. наук, проф.

Д. Коськіна, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

СОЦІАЛЬНІ ЗДІБНОСТІ ЯК ЧИННИК УСПІШНОЇ ПІСЛЯТРУДОВОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЛЮДИНИ

Стаття присвячена аналізу зв'язку феноменології соціальних здібностей осіб літнього віку з особливостями їх післятрудова соціалізації. Авторами зроблено спробу позитивно охарактеризувати стадію післятрудова соціалізації особистості крізь призму емпіричного дослідження роботи основних механізмів реалізації індивідуального потенціалу соціальних здібностей людини: соціальної креативності та емоційного інтелекту. У статті доводиться, що зазначені здібності є ключовими для забезпечення якості життя та суб'єктивного благополуччя людини. А спеціально розроблена тренінгова програма дозволяє істотно підвищити рівень їх соціальної креативності та покращити показники якості життя та психологічного благополуччя людини у цьому віці.

Ключові слова: соціальні здібності, пізній вік; соціалізація; якість життя, суб'єктивне благополуччя.

Актуальність. Науково-психологічний інтерес до умов післятрудова соціалізації та забезпечення якості життя і суб'єктивного благополуччя людини похилого

віку не випадковий. Збільшення тривалості життя людини, з одного боку, та набуття розповсюдженості феномену "старіючої нації", з іншого, низка економічних,

© Власова О., Коськіна Д., 2014